

УДК 336.71
В 75

МЕТОДИКИ ОЦІНКИ КРЕДИТОСПРОМОЖНОСТІ ПОЗИЧАЛЬНИКА В СУЧАСНІЙ БАНКІВСЬКІЙ СИСТЕМІ: ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ

І. А. Воробйова, канд. екон. наук, проф. каф. фінансів;
А. С. Перепадья, магістрант

Національний університет кораблебудування, м. Миколаїв

Анотація. Досліджено існуючі методики оцінки кредитоспроможності підприємств. Визначено ряд недоліків в оцінці кредитоспроможності позичальника за допомогою коефіцієнтного та рейтингового методів. На основі проведеного аналізу виявлено необхідність оптимізації сучасних банківських методик оцінки кредитоспроможності підприємства з урахуванням галузевих особливостей підприємства.

Ключові слова: кредитоспроможність, позичальник, фінансові коефіцієнти, кредитний рейтинг, банківський кредитний ризик, індекс кредитоспроможності.

Аннотация. Исследованы существующие методики оценки кредитоспособности предприятий. Определен ряд недостатков в оценке кредитоспособности заемщика с помощью коэффициентного и рейтингового методов. На основе проведенного анализа выявлена необходимость оптимизации современных банковских методик оценки кредитоспособности предприятия с учетом отраслевых особенностей предприятия.

Ключевые слова: кредитоспособность, заемщик, финансовые коэффициенты, кредитный рейтинг, банковский кредитный риск, индекс кредитоспособности.

Abstract. The existing methods of the enterprise solvency assessment have been researched. The necessity of optimization of the modern bank methods of the enterprise solvency evaluation taking into account the branch features of the enterprise is determined on the basis of the analysis undertaken.

Keywords: solvency, borrower, financial indexes, credit rating, bank credit risk, solvency index.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В умовах розвитку сучасної економіки України, відсутності сталого законодавства та недосконалої нормативно-правової бази діяльність підприємств відбувається під дією підвищеного ризику, тому їм необхідна фінансова підтримка шляхом залучення додаткових коштів. Сучасна банківська система станом на 2013 рік характеризується зниженням ставок за депозитами, що спричинило загальне зниження ставок за кредитами. Загальний обсяг нових кредитів за I квартал 2013 року становив 328,4 млрд грн, що на 16,4 % нижче, ніж у попередньому кварталі. У II кварталі 2013 року також спостерігається зниження депозитних ставок до двох пунктів і в основному за короткостроковими вкладками. Це означає, що банки, як і раніше, будуть відчувати труднощі із залученням якісних позичальників. Тому кредитна політика банків буде більш обережною і консервативною, а основна кількість банків зорієнтується на короткострокових цілях кредитування позичальника. Така напружена ситуація спричинена недосконалістю методик оцінки кредитоспроможності позичальника. Крім того, недостатнім є вивчення фінансово-економічного стану підприємства, зокрема мало уваги приділяється галузевій приналежності підприємства, що значно підвищує кредитний ризик банку та не розкриває потенціал підприємства на ринку довгострокових ресурсів. Отже, питання оцінки кредитоспроможності потребує подальшого вдосконалення та оптиміза-

ції до сучасних умов економіки країни, тому сьогодні ця тема актуальна.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Різносторонні трактування поняття «кредитоспроможність» та дослідження механізму оцінки кредитоспроможності підприємств знайшли своє відображення у працях вітчизняних вчених: Ю. Дубіни [1], І. Воробйової [2], Т. Журавель [3], О. Мельника [5], О. Мірошник [6], Н. Онишук [7], О. Терещенка [10] та ін.

МЕТОЮ СТАТТІ є дослідження існуючих моделей оцінки фінансового стану позичальника та його кредитоспроможності, а також розробка шляхів удосконалення механізму оцінки кредитоспроможності підприємств різних галузей господарювання.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Згідно з Положенням Правління Національного банку України «Про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями» [8] поняття кредитоспроможності трактується як наявність у позичальника (контрагента банку) передумов для отримання кредиту та його здатність повернути кредит і відсотки за ним у повному обсязі та в обумовлені договором строки.

Оцінюючи кредитоспроможність позичальника, комерційні банки України керуються власними положеннями та методиками, в основу яких покладено методичні рекомендації Національного банку України. Водночас НБУ не забороняє банкам самостійно встановлювати додаткові критерії аналізу фінансового стану позичальника, що підвищують вимоги до показників з метою адекватної оцінки кредитних ризиків і належного контролю за ними. Як правило, вітчизняні банки на сучасному фінансовому ринку використовують два методи оцінювання кредитоспроможності клієнтів: коефіцієнтний і рейтинговий.

Методики вітчизняних комерційних банків щодо діагностики кредитоспроможності юридичних осіб ґрунтуються на Положенні Національного банку України «Про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями» № 231/20544 від 15.02.2012 р. [8]. У цьому нормативному акті регламентовано рекомендований перелік індикаторів, за якими експерти фінансово-кредитних установ повинні проводити оцінювання позичальників з метою встановлення рівня їх кредитоспроможності. Дана методика оцінювання конкурентоспроможності за допомогою фінансових коефіцієнтів надає можливість сформувати на базі розрахованих показників інтегральну оцінку, за якою всіх потенційних споживачів розподіляють на п'ять класів («А», «Б», «В», «Г» і «Д») [5].

Як і будь-який метод, аналіз кредитоспроможності за допомогою фінансових коефіцієнтів має низку недоліків. По-перше, не можна обмежуватися чи віддавати перевагу жодному з показників, оскільки ці коефіцієнти неповно характеризують кредитоспроможність позичальника. Є ще багато критеріїв, які треба враховувати при аналізі, наприклад позицію цього підприємства на ринку, його конкурентів, а також рівень маркетингу і менеджменту. По-друге, в умовах нестабільної економіки та високих темпів інфляції фактичні показники не можуть бути єдиною базою оцінки здатності позичальника погасити позику в установленний строк. По-третє, відсутня єдина база оптимальних значень фінансових показників. Їх рівень змінюється залежно від стану економіки країни. По-четверте, розраховані коефіцієнти фіксують лише певний момент економічного часу. Аналіз кредитоспроможності методом коефіцієнтів передбачає розрахунок показників, що характеризують різноманітні аспекти фінансового стану позичальника. Однак на основі такого аналізу зробити однозначний висновок про кредитоспроможність вдається не завжди, оскільки одні показники можуть лежати у критичній зоні, а інші – бути цілком задовільними [3].

Іншим нормативно-правовим документом, що регулює діагностику кредитоспроможності позичальників, є Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Національної рейтингової шкали» від 26.04.2007 р. № 665 [9], керуючись якою національні рейтингові оператори здійснюють рейтингування юридичних осіб. Національна рейтингова шкала спрямована на оцінювання кредитного ризику позичальника та визначення його кредитного рейтингу, який характеризує рівень спроможності юридичної особи своєчасно та у повному обсязі виплачувати відсотки й основну суму за борговими зобов'язаннями.

Рейтинговий метод оцінювання кредитоспроможності на сьогодні є найпопулярнішим серед банківських установ. Він дозволяє детальніше розглянути діяльність позичальника і з більшою точністю визначити клас його кредитоспроможності.

Рейтингова система оцінювання кредитоспроможності позичальника має розроблятися кожною фінансовою установою індивідуально залежно від кредитної політики банку, стратегічних планів, маркетингових досліджень та загальних вимог до якості кредитів, пропонує центральним банком. Отже, рейтингові системи відображають підхід конкретного банку до оцінювання якості кредитів і можуть суттєво відрізнятися у різних банках. Так, клієнт, кредитоспроможність якого є занадто низькою для одного банку, може стати бажаним клієнтом в іншому банку [3].

Основний недолік даної методики полягає в тому, що фактично рівень ризикованості клієнта трансформується у ризик самого банку, оскільки ризики, на які наражається позичальник, стають банківськими ризиками за умови встановлення кредитних відносин. Отже, при розробці своєї методики рейтингової оцінки банк повинен дуже ретельно обирати показники аналізу. Але в умовах сучасної економічної ситуації створити ідеальний метод неможливо, тому керуватися тільки цим методом не можна, потрібно мати альтернативний погляд з усіх сторін.

Таким чином, найголовнішим недоліком коефіцієнтного та рейтингового методів оцінки кредитоспроможності позичальника є неврахування у повній мірі галузевих особливостей позичальника за цими методами. Наприклад, оберемо дев'ять найчастіше використовуваних вітчизняними та зарубіжними банками коефіцієнтів для аналізу фінансового стану позичальника (табл. 1).

Як видно, кожен із цих коефіцієнтів (K1–K9) має різні нормативні значення залежно від галузевої приналежності підприємства-позичальника, тому прирівнювати значення таких коефіцієнтів до одного «шаблонного» показника при оцінці фінансового стану підприємства недоречно.

Таблиця 1. Фінансові показники, що входять до різних методик оцінки кредитоспроможності позичальників

Умовне позначення	Назва показника	Нормативне значення за галузями економіки		
		Промисловість	Торгівля	Сільське господарство
K1	Коефіцієнт покриття	1,5...2,5		> 2
K2	Коефіцієнт автономії	> 0,3	> 0,1	> 0,5
K3	Коефіцієнт рентабельності діяльності	> 0,15	> 0,2	> 0,1
K4	Коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,20...0,35		> 0,2
K5	Коефіцієнт рентабельності активів	> 0		
K6	Коефіцієнт маневреності власних коштів	> 0,3		> 0,5
K7	Коефіцієнт оборотності активів	5	6	10
K8	Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості	8	12	5
K9	Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості	6		4

Для вдосконалення існуючих методик оцінки кредитоспроможності підприємства в сучасних умовах господарювання можна запропонувати наступний шлях – експрес-оцінку кредитоспроможності позичальників, яка має місце тоді, коли до банку надходить велика кількість запитів від різних підприємств з метою кредитування. Цей метод дозволить «відсортувати» з обраної кількості позичальників певної га-

лузі господарювання найбільш платоспроможних та перспективних, тим самим зекономити час працівників на обробку інших запитів.

Проаналізуємо застосування даної методики експрес-аналізу на прикладі двадцяти існуючих підприємств у галузі промисловості. У табл. 2 наведені значення коефіцієнтів K1–K9 для всіх спостережень.

Таблиця 2. Значення коефіцієнтів оцінки фінансового стану обраних підприємств галузі промисловості

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9
1	1,87	0,04	0,36	0,04	1,51	1,00	8,60	5,18	0,02
2	0,38	0,00	0,15	0,00	5,02	1,15	18,43	2,52	0,00
3	2,90	0,04	0,30	0,04	1,42	1,12	7,07	6,35	0,01
4	2,19	0,30	0,83	0,10	1,03	0,32	5,34	6,11	0,50
5	1,93	0,00	0,76	0,00	0,69	0,87	7,46	4,26	0,12
6	2,05	0,00	0,79	0,00	0,67	0,17	0,93	0,71	0,03
7	0,31	0,00	-1,08	0,00	-0,35	0,72	2,01	0,50	0,00
8	0,34	0,00	-0,85	0,00	-0,46	0,38	2,43	0,28	0,00
9	0,61	0,00	0,50	0,00	1,54	1,31	7,35	10,74	0,00
10	1,61	0,00	0,59	0,01	0,94	2,25	6,80	9,80	0,00
11	0,26	-0,16	0,37	-0,12	2,45	0,76	9,58	4,02	0,00
12	0,28	0,00	-1,19	0,00	-0,60	1,04	14,63	2,03	0,01
13	1,13	0,00	0,28	0,00	2,40	0,47	1,36	1,52	0,00
14	2,07	0,00	0,34	0,00	1,69	0,30	0,73	1,55	0,00
15	1,04	0,00	0,61	0,00	1,08	0,01	0,24	0,04	0,02
16	1,02	0,00	0,64	0,00	0,99	0,04	0,97	0,23	0,02
17	0,80	0,06	0,23	0,07	2,02	1,04	4,74	1,44	0,07
18	0,61	0,01	0,06	0,01	9,07	0,85	3,85	1,05	0,00
19	3,48	0,01	0,75	0,01	0,64	1,05	17,01	8,12	0,19
20	2,15	0,00	0,68	0,00	0,74	0,97	11,62	4,38	0,39
Середнє значення	1,35	0,02	0,26	0,01	1,63	0,79	6,56	3,54	0,07
Дисперсія	0,85	0,01	0,35	0,00	4,33	0,26	28,48	10,19	0,02
Середньоквадратичне відхилення	0,92	0,08	0,59	0,04	2,08	0,51	5,34	3,19	0,14

Для подальшого аналізу необхідно за допомогою знайденого середнього значення та середньоквадратичного відхилення розподілити коефіцієнти на п'ять інтервалів за шкалою Харрінгтона. Механізм перетворення кількісних значень (у нашому випадку – коефіцієнтів оцінки кредитоспроможності підприємств) передбачає встановлення нижньої і верхньої меж початкових показників, що відповідають області «задовільно». Нижня межа інтервалу «задовільно» дорівнює значенню середньої арифметичної величини, а верхня межа – сумарному значенню середньої

арифметичної і величини середньоквадратичного відхилення. Тоді, відповідно до правила «трьох сигм», приблизно 1/6 частина значень інтегрального показника потрапляє в інтервал значень функції «задовільно», 1/2 – «погано», 1/3 – «добре». Для подальшої деталізації рівнів бажаності визначається нижня межа інтервалу «погано» і верхня межа «добре» для масиву початкових показників [4]. Результат такого розподілу наведемо в табл. 3 у вигляді п'яти інтервалів значень з відповідною оцінкою для кожного коефіцієнта.

Таблиця 3. Визначення інтервалів допустимих значень коефіцієнтів

Коефіцієнти	Оцінка				
	Дуже добре	Добре	Задовільно	Погано	Дуже погано
	5	4	3	2	1
K1	[2,58 >	[2,27; 2,58)	[1,35; 2,27)	(0,89; 1,35)	< 0,89]
K2	[0,12 >	[0,09; 0,12)	[0,02; 0,09)	(-0,02; 0,02)	< -0,02]
K3	[1,04 >	[0,84; 1,04)	[0,26; 0,84)	(-0,04; 0,26)	< -0,04]
K4	[0,06 >	[0,05; 0,06)	[0,01; 0,05)	(-0,01; 0,01)	< -0,01]
K5	[4,40 >	[3,71; 4,40)	[1,63; 3,71)	(0,58; 1,63)	< 0,58]
K6	[1,47 >	[1,30; 1,47)	[0,79; 1,30)	(0,54; 0,79)	< 0,54]
K7	[13,67 >	[11,89; 13,67)	[6,56; 11,89)	(3,89; 6,56)	< 3,89]
K8	[7,80 >	[6,73; 7,80)	[3,54; 6,73)	(1,95; 3,54)	< 1,95]
K9	[0,25 >	[0,20; 0,25)	[0,07; 0,20)	(0,00; 0,07)	< 0,00]

Після визначення інтервалів за шкалою Харрінгтона присвоюємо бальну оцінку кожному з показників, що характеризують фінансовий стан двадцяти обраних підприємств (табл. 4). При цьому для подальшої роботи з масивом даних вводимо допоміжну змінну $Y = 1$, підбиваємо підсумок балів та знаходимо прогнозне значення індексу кредитоспроможності I_{kc} .

У даному випадку максимальну кількість балів отримують підприємства під порядковим номером 2 та 19, тому навпроти них ставимо $I_{kc} = 1$. Це означає, що підприємства потенційно кредитоспроможні. Для всіх останніх спостережень $I_{kc} = -1$, тобто підприємства найімовірніше не кредитоспроможні у групі, що аналізується.

Таблиця 4. Бальний вираз коефіцієнтів кредитоспроможності

	I_{kc}	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	Сума балів
1	-1	3	3	3	3	2	3	3	3	2	25
2	-1	1	2	2	2	5	3	5	2	1	23
3	-1	5	3	3	3	2	3	3	3	2	27
4	1	3	5	3	5	2	1	2	3	5	29
5	-1	3	2	3	2	2	3	3	3	3	24
6	-1	3	2	3	2	2	1	1	1	2	17
7	-1	1	2	1	2	1	2	1	1	1	12
8	-1	1	2	1	2	1	1	1	1	1	11
9	-1	1	2	3	2	2	4	3	5	1	23
10	-1	3	2	3	3	2	5	3	5	1	27
11	-1	1	1	3	1	3	2	3	3	1	18
12	-1	1	2	1	2	1	3	5	2	2	19
13	-1	2	2	3	2	3	1	1	1	1	16
14	-1	3	2	3	2	3	1	1	1	1	17

Продовж. табл. 4

	$I_{\text{кк}}$	$K1$	$K2$	$K3$	$K4$	$K5$	$K6$	$K7$	$K8$	$K9$	Сума балів
15	-1	2	2	3	2	2	1	1	1	2	16
16	-1	2	2	3	2	2	1	1	1	2	16
17	-1	1	3	2	5	3	3	2	1	3	23
18	-1	1	2	2	3	5	3	1	1	1	19
19	1	5	2	3	3	2	3	5	5	3	31
20	-1	3	2	3	2	2	3	3	3	5	26

Примітка. Для всіх підприємств допоміжна змінна $Y = 1$.

Оцінку вектора параметрів експрес-моделі можна знайти за формулою багатofакторної регресії:

$$B = (X' \times X)^{-1} \times X' \times Y,$$

де X – матриця факторів; X' – транспонована матриця факторів; Y – вектор значень залежної змінної.

У результаті перетворень отримуємо 10 числових значень, які разом зі значеннями коефіцієнтів $K1$ – $K9$ утворюють наступну модель:

$$I_{\text{кк}} = -0,792 + 0,122 \times K1 - 0,261 \times K2 - 0,468 \times K3 + 0,415 \times K4 + 0,197 \times K5 + 0,659 \times K6 + 0,023 \times K7 + 0,573 \times K8 + 0,103 \times K9.$$

Якщо підставити початкові значення коефіцієнтів з табл. 2 у дане рівняння, то кожне підприємство отримає $I_{\text{кк}}$ зі значенням 1 або -1 в залежності від рівня кредитоспроможності. У даному випадку перевірка показала, що підприємства під номером 2 та 19 дійсно є кредитоспроможними та їх $I_{\text{кк}} = 1$, а всі інші вісімнадцять підприємств – некредитоспроможні. Тепер працівники банку, відкинувши всі неперспективні варіанти, можуть приділити більшу увагу вивченню потенційного позичальника.

ВИСНОВКИ

1. Сучасна економічна ситуація потребує поживлення в кредитному секторі економіки, але це здійснити неможливо, поки методики оцінки кредитоспроможності позичальників, якими користуються вітчизняні банки, обмежуються лише коефіцієнтними або рейтинговими методами. Для подальшого розвитку банківської системи необхідно запровадити синтез методик з урахуванням при цьому зарубіжного досвіду.

2. Одним з найвагоміших недоліків сучасних методик оцінки кредитоспроможності є нехтування галузевих особливостей позичальника, у результаті хибного аналізу банки можуть втратити потенційно перспективного позичальника.

3. Наведена модель експрес-аналізу кредитоспроможності позичальників справедлива для обраної групи підприємств однієї галузі, що зумовлено відхиленням нормативних значень показників фінансового стану підприємства в залежності від галузі господарювання. Такий самий експрес-аналіз можна провести і для сільськогосподарської, торгової групи підприємств тощо. Модель дозволить з великої кількості обрати підприємства з найбільш високим індексом кредитоспроможності, що значно спростить первинний етап обробки запитів працівниками банку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

- [1] Дубіна, Ю. Б. Існуючі методи оцінки кредитоспроможності позичальника [Електронний ресурс] / Ю. Б. Дубіна. – Режим доступу: <http://www.rusnauka.com>.
- [2] Воробйова, І. А. Нові підходи до оцінки кредитоспроможності позичальника в сучасних умовах функціонування банківської системи України / І. А. Воробйова, М. Є. Плеханов // Зб. наук. праць студентів НУК. – Миколаїв, 2012. – № 1 (6). – С. 92–98.
- [3] Журавель, Т. М. Проблеми і перспективи сучасних методик оцінювання кредитоспроможності клієнтів [Текст] / Т. М. Журавель, Л. О. Нічик // Вісник Університету Банківської справи НБУ. – 2011. – № 1(10). – С. 99.
- [4] Камышникова, Э. В. Формирование универсальной шкалы оценки уровня экономической безопасности предприятия [Текст] / Э. В. Камышникова // Вісник Донецького нац. ун-ту економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського. – 2009. – № 4. – С. 76–80.
- [5] Мельник, О. Г. Проблеми діагностики кредитоспроможності підприємств [Текст] / О. Г. Мельник // Науковий вісник НЛТУ України. – Л., 2012. – Вип. 22.3. – С. 144.
- [6] Мірошник, О. Ю. Система експрес-аналізу кредитоспроможності підприємств // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики : зб. наук. праць. – Харків, 2011. – С. 200–206.

- [7] **Онищук, Н. Ю.** Особливості оцінки кредитоспроможності позичальників в управлінні кредитним ризиком банку [Електронний ресурс] / Н. Ю. Онищук. – Режим доступу: <http://www.gusnauka.com>.
- [8] Положення Національного банку України «Про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями» № 231/20544 від 15.02.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>.
- [9] Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Національної рейтингової шкали» від 26.04.2007 р. № 665 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua>.
- [10] **Терещенко, О.** Нові підходи до оцінки кредитоспроможності позичальника юридичних осіб / О. Терещенко // Вісник НБУ. – 2012. – Січень. – С. 26–30.

© І. А. Воробйова, А. С. Перепадья

Надійшла до редколегії 01.04.13

Статтю рекомендує до друку член редколегії Вісника НУК
д-р екон. наук, проф. *В. Н. Парсяк*

Статтю розміщено у Віснику НУК № 2, 2013